

STORA ANNANDAGSBULLRET I HÄRSTAD 1849
samt
NÄR STÅLBRON BYGGDES

Artiklar från sid. 73-75 i jubileumsskriften

VÄSTRA TUNHEMS
HEMBYGDSFÖRENING
1936-1986
50 ÅR

STORA ANNANDAGSBULLRET I HÄRSTAD 1849

Skrivaren minns, inte utan en viss förtjusning, hur han senaste påsken förtretade ett par små häxor genom att bokstavigt talat ta dem i ryggen. Häxorna var ute och kastade påskbrev och det var solsken och aprilvår och blåsippor, inte som i skrivande stund regn och blåst och höst.

Påskhäxeseden lever alltså i någon mån kvar, däremot händer det väl aldrig numera att ungdomen drar omkring och sjunger — eller för oljud — på annandag jul, staffansdagen. Att det förekom för så där hundraåttio år sedan och att "staffansgången" kunde bli tingssak när prestationerna inte riktigt uppskattades, ja det framgår av ett rättegångsprotokoll från vintertinget 1850.

På den här tiden var Härstad by ännu inte skiftad, alla bondgårdar låg ner vid Hullsjön. Vid Brunnered, som måhända inte kallades så än, fanns en sorts förort med knekttorp och någon backstuga. Det kan mycket väl ha rått en viss social spänning mellan bönderna och dem som bodde i "förorten". Hur som helst, på kvällen annandag jul 1849 drog några yngre karlar — åtminstone en del av dem var tjugofem eller drygt det — ner till Härstad by för att sjunga eller kanske illfänas. De bodde i Brunna, Röda Liden och Hökulla. Det kan inte uteslutas att de hade mjukat upp röstorganen med alkoholhaltigt linjement, kanske väntade de sig också att bli bjudna på sådant. En av dem hoppade fram på kryckor och hade svårt att hänga med de andra vilket kom att avgörande påverka händelseförloppet. Fast det var långt fram på kvällen var det inte riktigt mörkt. Annandag jul 1849 var det om inte fullmån så i vart fall nästan fullmån, och det kan ju ha legat snö på markerna. I rättegångsprotokollet kan man inhämta att denna "staffansgång" inte förflöt som skick och bruk bjöd:

Till detta Ting hade Krono Länsmannen CE Berggren låtit inkalla Muraren Swen Johansson i Herrestad Björnsgråden, uti påstående om ansvar å denne för det han sistlidne annandag Jul den 29 nästlidne December uti rusigt tillstånd å allmänna Landsvägen vid Herrstads brunns öfverfallit och slagit Olaus Andreasson i Röda Liden under Herrestad samt tillfogat honom blånader och blodwiten;

Och inställde sig wid detta måls företagande, i närvaro af Åklagaren tilltalade Swen Johansson, ej mindre än malse-

garen Olaus Andreasson personligen; inlemnande härvid Åklagaren den till stöd för detta åtal gjorde angifvelsen i orden så lydande:

Öppen angivelse

Till Krono Länsmannen CE Berggren Till lagligt beifrande får jag hos Herr Allmänne Åklagaren anmäla det Muraren Swen Johansson i Herrestad Björnsgråden uti ett rusigt tillstånd å allmänna stora landsvägen vid så kallade Herrstad brunne öfverfallit mig med hugg och slag, derjemte med ett lifsfarligt wapen, en så kallad hank eller löfkni, omkring 4 a' 5 skålpund, tillfogat mig många sår och blånader, hvaraf jag lidit mycken verk och vedermöda, hvaraf jag en längre tid varit sängliggande, hwarför dessa förseelser, jag nu anhåller hos Herr Krono Länsmannen att bemänte Swen Johansson nu till Lagtima Winter Tinget med Wäne Härad på Tingsstället Gerdhem som börjar den 11 dennes (instämmes), i påstående det måtte han icke allenast böta för fylleri och slagsmål å öppen landsväg utan derjemte ersätta mig för mitt lidande och rättegångskostnad. Öppen talan förbehålles. Som wittne får jag uppgifva —

Röda Liden under Herrestad Uppegården den 6 te Mars 1850.

Olaus Andreasson

Denna "angivelse" ger ju intrycket att Olaus, som var son till en avliden före detta soldat Andreas Rik, hade överfallits av Sven Johansson helt utan anledning och blivit nästan sönderhackad med en lövkni. Det som sägs i en partsinlaga bör dock jämföras med vad motparten anför. Protokollet fortsätter:

Efter uppläsandet hvaraf och sedan här antecknadt blifvit, att Olaus Andreasson, såsom ofärdig, begagnar kryckor, Swen Johansson, öfver åtalet hörd, förnekade, det han på landsvägen öfverfallit Olaus Andreasson, äfvensom att han vid tillfället war af starka drycker öfverlastad: men medgaf att han med ena kryckan tilldelade Olaus Andreasson trenne slag på bakdelen, emedan denne war otidig emot honom, hwarjemte Johansson ingaf följande skrift:

Herr Krono Länsmannen Commissarien C E Berggren:

Med anledning av den stämning som blifvit mig comunicerad i följd af angivelse utaf Olaus Rik, om min olagliga tillgörelse i rusigt tillstånd, meddelst slag

på allmän landsväg, sistlidne Annandag Jul, och denna angivelse lærer wara tillställd för att gifva en ljusare färg åt de olagligheter som Olaus Rik i sällskap med flere stycken föröfvat uti Herrstads by förenämnde dag sent om aftonen sedan folk woro lagde att sofva, ungefär mellan kl 10 och 12 om natten meddelst slag i dörrar och väggar på manhuset i Uppegården, sjöngo och stojade, och i följd av desse fridstörares oljud, gick jag och flere ut, då de sprungo sin wäg, men wi upphunno Olaus Rik, men som han icke wille uppgiva sine medbrottslige tilldelade jag honom twänne rapp, dock icke på landsvägen, detta hade till följd att Olaus Rik följande dagen upgaf sine kamrater wara dess Broder Anders Rik, och får jag till laga beifran anmäla förhållandet att uti ett gemensamt mål förekomma, och att ofvannämnde personer blifva framhållde, såwål för desse oljud och wåld som bedrefs, som och för att de var af drycker beswärade, efter förmodan.

Såsom wittne i målet får jag uppgifva — Herrestad den 13 mars 1850

Swen Johansson

Vad som av Olaus Andreasson-Rik beskrivs som ett oprovocerat överfall på allmän landsväg varvid tung kniv kommit till användning, det framställer Swen Johansson som några rapp utdelade för att bestraffa en fridstörare och få honom att uppgå "sine medbrottslige". På vilken sida av vägdiket det hela utspelade sig var en viktig fråga och Swen betonade att det inte var på vägen. Saker och ting kan förvisso te sig olika från olika sidor men i det här fallet undrar man nästan om parterna talar om samma händelse. Vem ska man tro. Ger vittnesmålen vägledning?

På vägen eller i diket?

Tre omständigheter gjorde att det faktiskt fanns en del vittnen: det var som redan nämnt månljus, Swen Johansson hade med sig en "jaktkamrat", den kryckhopande Olaus blev upphunnen just vid ett par stugor i Brunna (de låg sannolikt en bit åt Börsle till räknat från korsvägen). Carl Kart var den förste som hördes, han måste vara identisk med den redan nämnde Calle Kart och bör alltså ha varit med nere i byn fast det inte framgår av hans vittnesmål;

Carl Kart (berättade) att wittnet wäl icke såg att Swen Johansson den upgifna

Annanda Jul slog Olaus Andreasson, men att då wittnet emellan klockan 10 och 11 samma dag på aftonen var ute, hörde wittnet Olaus Andreasson skrika och derjemte ropa "Kära Swen slå mig icke" då någon derå genmälte, "nu skall du upp i helfvetet"; och hade wittnet på rösten velat igenkänna Swen Johansson att hafva fällt sistnämnde yttrande, ehurwäl wittnet icke kunde med säkerhet bestämma detta. Sedermera på natten hade Olaus Andreasson inkommit till wittnet, hos hvilken han fick kvarter, och hade wittnet derwid icke sett Olaus Andreasson hafva några blodviten; men deremot hade hans armar och ena axel varit swullen, samt Olaus Andreasson tillika yttrat att han aldrig blefve menniska mera.

Calle Kart var en mer eller mindre stadgad karl, han hade i vart fall familj. Hust-run Inga Lena Carlsdotter var nog inte med på "staffansgången", det fanns två små barn i stugan och Inga Lena torde ha varit hemma hos dem. Referatet av hennes vittnesmål lyder:

Inga Lena Carlsdotter (sade) att hon icke sett Swen Johansson uppgifne afton slå Olaus Andreasson, och att hon i öfrigt icke hade vidare sig bekant, än att berörde afton Olaus Andreasson inkommit till wittnet och beklagat sig, att Swen Johansson slagit honom, utan att wittnet då blef warse, att Olaus Andreasson var blodig eller hade några blånader, dock hade wittnet tyckt att Olaus Andreassons högra hand war swullen påföljande morgon, då Olaus Andreasson, som låg qvar hos wittnet om natten, hade swårt att få på sig rocken.

Kronolänsman C E Berggren. Bild förvarad hos Trollhättans kulturkontor.

Ska man tro Carl och Inga Lena hade Olaus blivit långt ifrån så illa hanterad som han påstod i sin anmälan — men nog lite värre avbasad än vad Swen Johansson velat medge. Två andra vittnen hade mer eller mindre tydligt sett vad som hände mellan Swen och Olaus. Den ena var Anna Rik som hörde hemma i grannhuset och var gift med soldaten Swen Rik, en av de uppgivna fridstörarna. Anna tog på "sin aflagda Ed innehållet af följande härwid ingifne vittnesbetyg":

Den 26 December förlidet år eller 1849 såg jag genom mitt fönster att Olaus Andreasson blef i allmänna landsvägsgropen öfverfallen af twänne manspersoner, i anseende att den första af dessa fattade honom i hans jackeslag och ryckte honom och under tiden ankom en annan och när den kom började han tillfoga Olaus flere slag och jag tyckte det var med en stör, som det var qwällen kunde jag det ej tydligen se ej heller ehuru många slag men under dessa slag hörde jag Olaus Andreasson flere gånger ropa men söta Swensson, och när han sluta att slå gick han jemte den andre tillbaka åt samma leden som de kom ifrån och då kom Olaus krypande till min dörr och bad att slippa in; men jag bad att han skulle gå till andra stugan, som han ock gjorde, derpå följande morgon såg jag på 2 ne ställen litet blod på den platsen der Olaus blef slagen, men sedan dagen derpå hörde jag Swen Johansson säga att det var Olaus krycka som han slog honom (med).

Här får man ju en någorlunda klar bild av händelseförloppet: Swen Johanssons "jaktkamrat" låg före i spåret och hann upp Olaus som inte hade klarat att följa sina mer fortfärdiga "medgångare". När Swen hunnit fram började han banka på den fasttagne med ett tillhygge som Olaus ju "bestod" med, den ena av kryckorna. Kanske slog han inte så hårt men Olaus led enligt husförhörslängden av "werk" så att han tidvis låg till sängs och kan ha känt smärta nog. Han måste i vart fall ha upplevt sig som utlämnad när han låg hjälplös i diket och hans nyss så karska kamrater tryckte någonstans i omgivningen. Den här scenen skulle väl inte platsa i ett planschverk över mänsklighetens största och ädlaste ögonblick men inte många scener gör det.

Det andra åsina vittnet var Swen Johanssons medföljare på straffexpeditionen. Han hette August Sandblom, var tjugo år och tjänade dräng i Härstad Sjögård. Enligt protokollet berättade August

att nästlidne Annandag Jul emellan klockan Elfva och tolf på natten, wittnet, som då uppehöll sig hos tilltalade Swen Johansson, hörde att flere personer ute förde oljud, derwid de skreko och stöjade, hvadan wittnet som trodde att något wäld war ifråga, gick ut, då wittnet på landsvägen påträffade Olaus Andreasson och frågade honom hvilka pojkar förde detta oljud, utan att han wille uppgifva dessa, och hade någon stund derefter Swen Johansson äfven tillkommit. Under det de der varit stående hade Olaus Andreasson kommit i diket bredvid landsvägen, utan att wittnet likwäl gaf akt på huru detta tillgick, men under det han der låg hade Swen Johansson, som wille att Olaus Andreasson skulle uppgifva hvilka de woro som hade fört oväsendet, men hvilken begäran denne icke velat efterkomma, tilldelat Olaus Andreasson tre à fyra slag med kryckan på bakkdelen.

Swen Johansson var inte bara murare och kyrkbyggare, han var också bonde. Till Härstad hade han kommit från bo-råstrakten, han gifte sig med änkan Cajsa Andersdotter. Makarna ägde den förskiftesgård som blev "Sibirien". Swen var relativt ung, trettiofem år. Vad han och granngårdsdrängen hade för sig på annandagskvällen framgår inte men kanske tod de sig en knaber eller två. Och för den som tagit sig knabrar kan detta att störta ut i natten och jaga "väggeböltare" te sig som en lysande idé. Stämningssapper och tingsställe, åklagare och domare, ja till och med nämndemän framstår som exotiska fenomen vars uppdykande på den här sidan horisonten är skrattretande osannolikt. Nu ska vi ta döm!

Och härmed överlämnas målet, på från TV känt manér, till envar läsare! Hade Swen Johansson rätt att uppfostra en fridstörande "huligan" genom att slå honom med hans egen krycka? Den stora lövkniven kan lämnas därhän, den nämn bara i angivelsen.

Domen

Häradsrättens utslag i målet mellan Olaus Andreasson och Swen Johansson lyder:

Som tilltalade Swen Johansson är, dels genom egen bekännelse och dels genom af hörde vittnens berättelser lagligen befunnen att hafva natten mellan den 26 och 27 nästlidne December å allmänna landsvägen öfverfallit och slagit Olaus Andreasson samt derwid tilldelat honom

fyra slag hvaraf Åkomma warit synlig, alltså och i förmåga af 21 Cap 7 § och 35 Cap 2 § Missgernings Balken pröfvar Härads Rätten rättwist fälla Swen Johansson, att böta för fyra slag med åkomma Twå Riksdaler 32 sh och för vägafridsbrott Tretton rdr 16 sh allt Banko, till treskifte emellan Kongl Majt och Kronan, Häradet och Åklagaren; hwarjemte Swen Johansson åläggas att ersätta Målsegaren Olaus Andreasson för hans kostnader med Tre riksdaler, samt att gottgöra de i målet afhörde wittnen Anna Rik, Carl Kart och hans hustru Inga Lena Karlsdot-

ter, samt August Sandblom för deras inställelse med Twå Riksdaler likaledes Banko till dem hwardera.

Besvärshänwising meddelades med föreskrift om böternas deponerande.

Swen Johansson blev alltså fälld för den avbasning han hade gett Olaus. Han fick även böta — och böta flerdubbelt mera — för att han hade begått ”wägafridsbrott”. Den som på den här tiden mötte en ovän på landsvägen gjorde klokt i att locka honom ut på gården innan han lappade till honom. Totalt fick Swen punga ut med tjugosju riksdaler banco

eller ungefär en halvbra häst. Det kan observeras att åklagaren ”hade provision”, en del av böterna gick till honom personligen.

Till sist något om huvudpersonernas vidare öden: Den tjugosjuårige Olaus kryckhoppade sig aldrig mera fram i någon ”staffansgång”, han dog i oktober. Swen Johansson fick uppleva några jular till men bara sju. August Sandblom tycks ha rest till Stockholm i april 1850 men om han blev kvar där är outrett.

Bertil Olsson

NÄR STÅLBRON BYGGDES

Järnvägsbron över Huvudnäsöfallet vid Vargön är den första järnvägsbro i Sverige som byggts av stål. Byggandet var förenat med betydande svårigheter eftersom man med den tidens resurser inte kunde anbringa någon stödjepunkt ute i älvfåran, djupet och strömmens hastighet utgjorde oöverstigliga hinder. Avståndet mellan landfästena var 43 meter.

Om en lustig händelse som inträffade när de långa stålbalkarna skulle läggas ut över älvfåran har järnvägsbyggaren major Claes Adelsköld berättat:

Öfverförandet, vilket ägde rum den 8 februari 1866 i närvaro av ing Ollman, kräfde omfattande anordningar och motsågs med stor spänning af befolkningen i staden och orten omkring. En mängd folk af båda könen hade infunnit sig för att åskåda det djerfva tilltaget, och troligen hade en och annan räknat på en uppfriskande sensation, genom att det skulle misslyckas. Sensation blef det, men af helt annat slag.

Den påpasslige källaremästaren Göthberg, innehafvare af hotell Victoria i Venersborg, hade i spekulationssyfte infunnit sig med en vagnslast mat och dryckesvaror, af senare slaget till och med champagne, för att med värdig avslutning fira en lycklig utgång. Som dagen var ruskig och kall, hade Göthberg en myc-

ket liflig omsättning. Under första regelns öfverförande rådde andlös spänning — ejens en viskning från åskådarna — men när regeln lyckligt landat på andra sidan och låg på sin plats, bröt det löst med hurarop, jubel och salut med champagnekorkar. Tydligt rådde allmän och oförställd glädje öfver uteblifvandet af sensationen med ett misslyckande, men omedelbart kom en annan sensation, rent af hemsk och hållande åskådarna stela af fasa under ett par minuter.

Knappt låg den första broregeln på sitt fäste, förrän den unga och uppsluppet muntra fru Göthberg, antagligen påverkad af skummande champagne eller den allmänna hänförelsen, sprang ut på den hala, svigtande, ännu icke riktigt fästade, endast 3 dm breda och 43 meter långa stålregeln, som hängde i linor öfver det dånande, skummande vattenfallet. Ingen hade tänkt sig ett så dumdrigt företag, och det fanns ingen möjlighet att hindra det eller föra henne tillbaka. Det skulle blifvit två människors oundvikliga död om någon försökt. Kommen öfver till andra stranden skrattade och viftade hon åt de förfärade åskådarna, och innan någon hann fram för att hindra henne, var hon åter ute på regeln och gick tillbaka. Hennes voluminöse man hade

svimmat och låg till utseendet död, men quicknade till efter ett stort dricksglas konjak.

De två reglarna hade en vikt av tjugoton vardera och brons totalvikt var femtio ton. Konstruktionen väckte uppseende bland fackfolk långt utanför Sveriges gränser, och det kom brobyggare långväga ifrån för att bese den smäckra bron.

När järnvägen byggdes om till normal spårvidd 1899 förstärktes bron med två nya balkar som placerades innanför de ursprungliga. I samband med Vänerns reglering byggdes 1937 en ny kanal, Huvudnäsakanalen, för att möjliggöra genomströmning av den ökade vattenföring, som åstadkommits genom byggandet av Sjöboda kanal åren 1931—1939. Över den nya kanalen byggdes en bro på bekostnad av K Vattenfallsstyrelsen.

I samband med kraftverksbygget höjdes älvens nivå vid dammen med fem meter, och 1934 höjdes Stålbron 70 centimeter, även detta utfördes på statens bekostnad.

Bland bygdens befolkning har den mycket omtalade bron alltid gått under namnet ”Stålbron”, och när den revs på hösten 1945, och ersattes av den, som ännu är i bruk, flyttades namnet över till den nya bron.

Solveig Jörgensen

VÄSTRA TUNHEMS HEMBYGDSFÖRENING

Ordförande Stig Larsson, Sandbergs väg 7, 468 00 Vargön. Tel 0521/205 12.

Kassör och medlemsmatrikel Bertil Sandblom, Prästgården Pl 4165. Tel 0520/210 80.

Västra Tunhems hembygdsgård, adress: Pl 4620, 461 93 Trollhättan.